

ZACHAR JÓZSEF

A KOVÁTS MIHÁLY POROSZ SZABADCSAPATVEZÉR ELLENI BÉCSI ELJÁRÁS IRATANYAGA 1761/62-BŐL

Az amerikai forradalmi függetlenségi háborúban a Pulaski-légió ezredes-parancsnoka, az 1779. május 11-én Charlestownnál hősi halált halt Kováts Mihály 1752—1761 között porosz katonai szolgálatban állt, 1759-től önálló szabadcsapatot vezényelt. A hétéves háborúban (1756—1763) kezdetben a Habsburg-hadak ellen került bevetésre, így a bécsi udvar, ügynökeivel — másokéhoz hasonlóan —, az ő tevékenységét is figyeltette.

Kováts Mihály kapitány 1761-ben megalékelte, hogy a porosz hadvezetés akkor már hosszú hónapok óta csak a megszállt ellenséges német-római birodalombéli területeken, elsődlegesen a Szász Választófejedelemségbe beékelődött szabad császári-királyi városokban alkalmazta hadisarcbehajtásra és túszszedésre. Ezért, a szász—lengyel perszonálunió adta lehetőségeket kihasználva, a poroszok által megszállt Szászországból a formailag semleges Lengyelországba szökött. Onnan a poroszokkal szemben álló franciákhoz kívánt eljutni, hogy, miként létszámfelettiként való elbocsátása előtt korábban, ismét a francia hadsereg egyik magyar huszárezredében folytassa katonai pályáját.

A szintén francia kapcsolatokra törekvő, akkor formálódó háborúellenes és függetlenségi lengyel Hazafias Konföderáció francia orientációjú tagjaitól remélt segítséget továbbjutásához. E lengyelek, akik kapcsolatteremtésre alkalmas személynek találták Kováts Mihályt, szívesen fogadták, segítették és magyar földön át kívánták Franciaországba juttatni, mint lengyel kereskedőt. A bécsi udvar ügynökei azonban lengyel földön is folytatták Kováts Mihály megfigyelését, és a magyar határ átlépését követően 1761. május 10-én Késmárkon az ottani hatóságok őrizetbe vették, ahogyan erről előzetesen a bécsi kormányzervek intézkedtek. Lőcsén át Pozsonyba, majd Bécsbe szállították, ahol hosszadalmas eljárást folytattak le ellene.

A Kováts Mihály elleni eljárás iratanyagát *Póka-Pivny Aladár* (1881—1976) lelte fel 1934-ben a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban végzett kutatásai során. A teljes fennmaradt anyag a Staatsrat-Protokolle állagában, az 1762/I. jelzésű csomóban a 377. tételszám alatt a 237. skk. folián, továbbá az 1762/II. jelzetű csomóban az 1371. tételszám alatt a 779. skk. folián volt található. Sajnálatos módon a második világháború harcselekményei folyamán ez a teljes állag elpusztult, és a kutatás megismételhetetlen. *Póka-Pivny Aladár* szerencsére annak idején a teljes vonatkozó iratanyagot lemásolta, és az így fennmaradt. Tudományos hagyatéka részeként azután ez a Hadtörténelmi Levéltárba került,

ahol az itt közölt iratok az I/64—83. jelzet alatti, önálló fondként elhelyezett álagban az 1.6.6. és 1.6.10. jelű csomóban vannak. Póka-Pivny Aladár Kováts Mihályról írott tanulmányaiban, közleményeiben utalt erre a forráscsoportra, de az ebben levő iratokat az eredeti német nyelvről le sem fordította, és részleges közzétételükre sem gondolt.¹ Egyes iratok más példányban időközben előkerültek a bécsi Kriegsarchivban a Hofkriegsrat Justiz-Expeditionen állagából. Ezek a 752. csomóban a 421. skk. folión szereplő iratok teljes azonosságot mutatnak a Póka-Pivny Aladár által lemásoltakkal, így a csupán az ő másolatában fennmaradtak teljes hitelességéhez sem férhet semmi kétség.

A következőkben közölt forráscsoport nemcsak Kováts Mihály személye és a színes korrajz miatt érdemel figyelmet, hanem azért is, mert bennük a Habsburg-birodalom vezető testületei és személyiségei foglaltak állást a hétéves háború idején az akkoriban teljesen szokásos ellenséges hadiszolgálattal kapcsolatban és abban a kérdésben, hogy az ellenséges erők kötelékében az alattvaló foghat-e fegyvert az Isten akaratából fölötte uralkodó koronás fő ellen.

Az 1761. május 11-i első, még késmárki kihallgatása során, amelyet Jábróczy Norbert, a Szepesi Kamara tanácsosa vezetett, Kováts Mihály nyíltan közölte kilétét, porosz katonai múltjára vonatkozóan megadott minden kért információt, de egyáltalán nem volt hajlandó nyilatkozni lengyel és francia kapcsolatairól, még ezeknek a kapcsolatoknak a létét is minden módon igyekezett ellepleszni. Ugyanígy járt el 1761 június folyamán sorozatos pozsonyi kihallgatásai alkalmával is, amikor a Magyarországi Főhadparancsnokság Törzshadbírószági Hivatala folytatott ellene vizsgálatot. Anélkül, hogy itt most részleteznénk. annyit azonban fontosnak találunk kiemelni, hogy Kováts Mihály késmárki megjelenését Jábróczy Norbert május 11-i jelentésében így idézte fel: „*A tegnapi napon megjelent itt valami porosz katona, előkelő négyes fogaton, ezen kívül még négy pompás lovat is hozott magával.*” Késmárk városi magisztrátusának május 23-i jelentése még többet árul el: „*Velünk szomszédos és határos a Lengyel Királyság, és onnan borkereskedők gyakran szoktak nappal kísérettel jönni a városba. Nem másképpen jelent meg az említett őrnagy (hősünk ugyanis e rangbelinek állította magát — Z. J.) is, lengyel ruhába öltözve és szolgálkkal körülvéve. Kocsiját négy ló húzta, ruháinak jellege miatt a kapuőrök lengyel kereskedőnek nézték és vélték.*” E gyanús körülményektől, továbbá attól a tényről, hogy herceg Franciszek Bielinski (1688?—1766) lengyel koronamarsall útlevelét, továbbá gróf Heinrich Brühlnek, III. Ágost főminiszterének Xavér herceghez, az uralkodó francia szolgálatban állt fiához intézett ajánlólevelét találták nála, az eljárás során mindvégig eltekintettek. Mindenkor készpénznek vették Kováts Mihálynak késmárki kihallgatásakor közölt, bizonyára megtévesztő állítását: „*Megbávnán a hazám elleni küzdelmet és elhagyván a porosz tábort és zászlókat, hazámba térek vissza, a király kegyelméhez, és az ausztriai Bécsbe megyek, mivel vannak nálam a császári udvart érdeklő iratok.*” Jábróczy jelentésében csupán II. (Nagy) Frigyesnek hősünkhöz intézett kilenc leveléről tett említést. Jóval később, 1761. augusztus 25-én kelt a késmárki városi magisztrátusnak az a jegyzőkönyve, amely az Udvari Haditanács utasítására a Kováts Mihály érkeztekor vele volt málhákra vonatkozó vizsgálat eredményét tartalmazza. Ebben szerepel „*egy iratokkal és könyvekkel teli láda*”. Maga Kováts Mihály július 8-i kihallgatása során Pozsonyban azt a kiegészítő vallomást tette, hogy „*Késmárkon Mudrány Pál magyar nemesnél hátrahagyott egy lezárt ládát 86 darab térképpel*”. Mindezek jellegére vonatkozóan mindeddig sajná-

¹ Kováts Mihály egész életpályájának vázlatos ismertetését, a vonatkozó irodalom összefoglalását és Póka-Pivny Aladár személyének bemutatását lásd: *Zachar J.*: Kováts Mihály levele Benjamin Franklinnak, 1777. január 13. Hadtörténelmi Közlemények, 1979/2. 308. skk. o.

latos módon semmiféle adat sem bukkant fel.² Pedig talán éppen ezek adnának választ arra, miért nem vizsgálták a franciaországi úticéllal kapcsolatos vonatkozásokat.*

A Kováts Mihály addigi kihallgatásai alapján és az egyes állításaival kapcsolatos pozitív bizonyítási eljárás következtében született állásfoglalást, amelynek eredetije eddig még nem került elő, és amelyet gróf Pálffy Lipót tábornagy, magyarországi főhadparancsnok Bécsbe továbbított, így foglalta össze az Udvari Haditanácsnál készült feljegyzés:

„A Törzshadbírószági Hivatal a mellékelt ügyiratról felterjesztett, jóváhagyandó jelentésében csak annyit említett, hogy tekintetbe kell venni, miszerint Kováts porosz szolgálatban és a megtörtént harccselekményekben állandóan hasznosította magát, így Kleist³ ezredes parancsnoksága alatt a Cseh Királyságba és Osseg rendházába való betörés⁴ alkalmával is jelen volt, kivéve azt az időt, amikor a fosztogatás folyt. Nem kevésbé ismételten hasznosította magát hadisarcok behajtására, következésképpen Ő Császári-Királyi Felsege és szövetségesei kárára. Ezenkívül tudott az avokációkról,⁵ mégis mostanáig ellenséges szolgálatban maradt. Így nem lehet kétséges, hogy az említett császári-királyi avokációk szigorúságával büntetendő lenne.⁶ De másrészt megfontolandó, hogy Kováts Lublóban a harmincadosnál, ahol a kitűzött kegyelmi pátenst⁷ meglátta, ellenségtől átlépettként jelentkezett. Megfontolandó, hogy Osseg rendházának apátja a beérkezett irás szerint megerősíti, miszerint a megtörtént fosztogatásnál Kováts nem volt jelen, jelenlétekor is inkább barátságosnak, mintsem ellenségesnek mutatkozott.⁸ Megfontolandó továbbá, hogy Kováts a háborút megelőzően Nagy Márton Hadik-ezredbeli hadnagy és Kampfmüller császári-királyi gyóntatótya tanúsítványa szerint arra törekedett, hogy megváljon a porosz szolgálatból.⁹ És végül gróf Batthyány nádor írása szerint

2 Ezeknek a kihallgatási jegyzőkönyveknek a közlésétől és a pontos forráshivatkozásaiktól eltekintünk, mivel teljes terjedelemben megjelenek *Póka-Pivny A.—Zachar J.*: Az amerikai függetlenségi háború magyar hőse, Kováts Mihály ezredes. Budapest, 1982. című mű lapjain (12. skk. o.).

3 Kleist, Friedrich Wilhelm Gottfried Arnd von (1724—1767), Székely-huszárezredbeli porosz tiszt, aki 1758-tól, Székely Mihály vezérőrnagyi kinevezése és magasabb beosztásba helyezése következtében e kötelek élén állt, később maga is Nagy Frigyes híres huszártábornoka lett.

4 Az 1759. november 17-én és 18-án a nyugat-csehországi határmenti Osseg kolostorában elkövetett, még a korabeliek közül is kirívó porosz atrocitások képeztek a vizsgálat legfontosabb kérdését. A porosz területre való Habsburg-betörés és ottani hadisarc-szedés megtorlására ugyanis a porosz uralkodó elrendelte a határ menti osztrák hadiraktárak kifosztását és lerombolását, továbbá az ottani cseh települések megsarcolását. Ezt az erre kijelölt alakulatok különös kegyetlenséggel hajtották végre. Több más szabadcsapathoz hasonlóan Kováts Mihály szabad huszárszvadronját is beosztották a megtorló csoportosításba. Hősiünk azonban az elővdben tevékenykedett, a tényleges fosztogatásokban nem vett részt. Ossegből is továbbvonult a főerők beérkezétek. Az ottani atrocitásokat a Collignon szabad gyalogzászlóalj követte el, és a huszárok közül azokba csak Wallis kapitány szvadronja kapcsolódott be a Kleist-huszárezred kötelekéből.

5 Az osztrák örökösödési háború alatt, tehát hadiállapotban történt idegen szolgálatvállalás tilalmát tartalmazó 1744. április 14-i, a korábban porosz szolgálatot vállaltakat hazarendelő 1744. szeptember 28-i, az azokat megismétlő és felségárulási perrel fenyegető 1747. január 25-i, majd a továbbiakban ugyanilyen tartalommal időről-időre újra kibocsátásra kerülő uralkodói pátenseknek a tartalmuk miatti korabeli szóhasználattal való egyszerű megnevezése.

6 Vagyis tulajdonképpen felségárulási pert kellene ellene lefolytatni, amely a szokásos fő- és jószágvesztési ítéletet eredményezné.

7 A hétéves háborúban ismét időről-időre kiadott, az ellenséges hadiszolgálatban állókat hazarendelő, ellenkező esetben felségárulási pert kilátásba helyező pátensek, amelyek azonban a korábbiaktól annyiban eltérnek, hogy bizonyos határidőn belüli visszatérés esetén teljes amnesztiát ígérnek. Az utolsó, az ügy szempontjából mérvado uralkodói nyílt parancs 1761. február 15-én kelt.

8 Cajetan Bazina apátnak az 1761. augusztus 17-i levele mindaddig nem került elő. Az ossegi cisztercita kolostor élén álló rendházi főnök egy másik feljegyzés szerint azt közölte a Kováts-ügyet vizsgáló katonai hatóságokkal, hogy „Kováts, ahogyan neki az ideiglenes apát és más papok hírtől adták, a fosztogatás napján, vagyis 17-én, reggel négy órakor elvonult, ennek következtében abban nem vett részt. Különben is inkább barátságosnak, mintsem ellenségesnek mutatkozott, titokban mindazt közölte a papokkal, ami később valóban megtörtént.” Megjegyzendő, hogy az apát az esemény idején távol volt. Ezért tévedett hősiünk elvonulásával kapcsolatosan. Az valójában 18-án hajnalban következett be, 17-én alakulatával csak környékbeli felderítő portyára indult és még visszatért a kolostorba. Ott addigra már megkezdődött a fosztogatás. Erről korábbi kihallgatásai során őszintén beszélt Kováts Mihály, még ezt is hozzátette: „Nem akarja kétségbe vonni, hogy amikor hallotta, hogy a legénység a miseruhákról letépett sok gyöngyöt, szándékában állt azokból felkutatni és eladni, mégis túl későn érkezett.” Ártatlanságához így nem férhet kétség.

9 A korábban porosz szolgálatban állt Nagy Márton hadnagyot 1753-ban elbocsátották, és hazatért. Általa kívánt Habsburg-szolgálatba lépésének lehetőségéről tájékozódni az addig vele együtt szolgált Kováts Mihály, aki 1752-ben magasabb rangot remélt a kornétásnál, és így csatlódott porosz szolgálatában. Kihallgatása során Pozsonyban nyíltan közölte, hogy Kampfmüller bécsi jelkésztől azt kérte, „találjon utat-módot arra, hogy megfelelő módon császári-királyi

1746-ban, amikor a jász-kun ezred, amelyben kornétásként szolgált, az országba bevonult, valóban jelen volt.¹⁰ Így Kovátsnál az említett Törzshadbírószági Hivatal véleménye szerint az avokációkban szereplő büntetéstől¹¹ eltekintendő lenne, mégis a jelen háború végéig a közbiztonság érdekében könnyű várfogságban kellene tartani, tartását pedig a nála talált és elkobzott, továbbá a jövőben befolyó pénzből lenne érdekünk biztosítani.”

Ez a feljegyzés nagyon határozottan körvonalazza, mennyire jóindulattal kezelték a Magyarországi Főhadparancsnokságon Kováts Mihály ügyét. A Bécsbe küldött jelentésben rögzítették a tagadhatatlan tényeket, a porosz hadiszolgálatot, a Habsburg-birodalom területén történt bevetést. Ugyanakkor a Kováts Mihály által kihallgatásai során felhozott enyhítő körülményeket a lefolytatott vizsgálat alapján megerősítettnek látván, azokat emelték ki. A vizsgálat szempontjából legfontosabb kérdéssel, miszerint milyen körülmények között került Kováts Mihály ellenséges hadiszolgálatba, Pozsonyban egyáltalán nem foglalkoztak. A kor viszonyai között az idegen szolgálatot természetes dolognak tartották, ennek vállalását így érdektelen körülménynek vélhették az ügyvel foglalkozó hivatalnokok. A Bécsből érkezett előzetes instrukció szerint egyébként is a vizsgálatnak elsődlegesen arra kellett irányulnia, hogy „ez a Kováts nem Kleist ezredes segítő- és rablótársa volt-e, és különösen, hogy jelen volt-e az 1759. november 17-én és 18-án a csehországi Osseg kolostorában elkövetett embertelen és istenkáromló tetteknél”. Ez alól pedig éppen az oszei apát tisztázta Kováts Mihályt. Így válik érthetővé e rendkívül enyhe hangvétel és a büntetéstől való eltekintés indítványozása. A háború alatti őrizetben tartás teljesen szokásos intézkedés volt ellenséges hadiszolgálatban állt visszatérőkkel szemben.

Az Udvari Haditanács e kérdés vizsgálatára kijelölt Igazságügyi Kollégiuma nem fogadta el a Magyarországi Főhadparancsnokság Törzshadbírószági Hivatalának állásfoglalását. Több kérdés tisztázására pótlólagosan kiegészítő vizsgálatot rendelt el.¹²

Ezek megtörténte után 1762. február 5-én kelt a Kováts-ügyet vizsgáló alkalmi kollégium referensének, egy bizonyos Schmelte nevű hivatalnoknak¹³ a jelentése. Ez a következőképpen hangzik:

„A következő, semmiképpen sem elhibázott véleményből fakad, hogy a Törzshadbírószági Hivatal által megfogalmazott vélemény túlságosan felületes és egyáltalán nem állja meg a helyét.

1. Már maga a mellékelt kihallgatási jegyzőkönyv is bizonyítja, milyen sokféle, mértékfeletti és fontos szolgálatokat teljesített Kováts Mihály minden körülmények között és minden alkalommal ebben a még folyó háborúban a porosz királynak, oly drágának tartott kötelessége és köteles hűsége mellőzésével, ebből következően a lelkiismeret, a becsület és a tekintély ellenében.

A vizsgálat során maga Kováts vallotta be több alkalommal, miszerint részt

szolgálatba kerülhessen”. Ma még nem tisztázott, hogy közbenjárásra miért ezt a bécsi udvari gyóntatót igyekezett megnyerni. E két személy mindenesetre a Hadik-huszárezred parancsnokának, Sprung ezredesnek 1761. szeptember 13-i jelentése szerint igazolta hősünekke ezirányú állítását.

10 Vagyis gróf Batthyány Lajos (1696—1765) nádor, aki csak 1751 óta töltötte be ezt a méltóságot, az ezzel járó jász-kun főkapitányi minőségében 1761 szeptemberében igazolta, hogy Kováts Mihály kornétásként az 1745-ben felállított, a szászországi hadszíntéren a poroszok ellen bevetett, majd a békekötés után 1746-ban hazarendelt és felfogatott jász-kun szabad huszárezredben szolgált, alakulatával ténylegesen hazatért. Ez egyúttal annak közvetett bizonyítéka is volt, hogy hősünek nem hadiállapotban, hanem a poroszokkal kötött béke utáni időben vállalta a fegyveres szolgálatot a poroszoknál. Ez pedig döntő érv volt, hogy esetében ezért nem alkalmazható a felségárulási per.

11 Vagyis a fő- és jószágvesztéstől.

12 Rendkívül sajnálatos módon a bizonyítási eljárás iratai mindeddig nem kerültek elő.

13 E személyről egyelőre bővebb információkkal nem rendelkezőnk.

vett minden akcióban és komolyabb harccselekményben, ilyen és más alkalmakkor az elővédet vezette, amikor a két hadsereg egymással szemben állt, állandóan a császári-királyi csapatok állásainak felderítésére és szándékainak kifürkészésére törekedett, és erről mindenkor a királynak tett jelentést. Továbbá maga ismerte be, hogy a részben a királytól, részben előjáróitól kapott különleges parancsokat a legpontosabban végrehajtotta, hadifoglyokat szállított, a takarmányszállítmányokat és a málhákat fedezte és biztosította, az ellenséges hadseregnek szükséges élelmet megszerezte, tetemes hadisarcokat hajtott be és szállított meghatározott helyre, saját számítása szerint készpénzben 170 000 talért, továbbá magával hurcolt számos túszot a követelés teljesítése érdekében. Minderre általában és külön-külön mindig azért vállalkozott, hogy a porosz hadsereg és a porosz szolgálat támogatására, előnyére és hasznára, a császári-királyi hadsereg és szolgálat akadályozására, hátrányára és kárára lehessen és szolgálhasson.

2. Nem hagyható figyelmen kívül, miszerint Kovátsot a porosz király iránti heves ügybuzgalma odáig vezette el, hogy készen állt, ha a kolini akció¹⁴ a király javára végződött volna, a hódoltató pátensek kihirdetésére, és már előre különböző helységeken a helyi lakosoknak mindenféle veszélyes és hízogó nézetek révén ennek előkészítésére törekedett.

3. Nem kétséges, hogy valamennyi katonai és polgári büntetőtörvény tanúsága szerint a fenti és ezekhez hasonló további terhelő hazaáruló tevékenységeivel és rendkívüli, nem könnyen megbocsátható vétkeivel közvetlenül felségsértés, sőt hazaárulás bűnében vétkes. Sőt több terheli: Gyakori és gonosz módon elkövetett bűncselekmények, amelyekért annál inkább vádolható és amelyekért annál nagyobb felelősség terheli, mivel az azokból fakadó felelősséget és ezek förtelmességét teljes mértékben belátta.

Ez utóbbit megerősíti Kováts saját kijelentése, miszerint bár olvasta az újságokban az avokációkat, és ebből következően felismerte, hogy kötelessége lenne kivonni magát a porosz szolgálatból, mégis szándékosan és konokul megmaradt ebben a szolgálatban, sőt minden esetben még a korábbinál is buzgóbbnak mutatkozott.

4. Bár Kováts azzal igyekszik szépíteni ezt az átlépését, hogy az avokációk tudomásul vételét követően azonnal írásban fordult ezredeséhez, Székelyhez,¹⁵ akinek benyújtotta lemondását, de ezt nem nyerte el, és bizonyosságul a levelezésében megtalált és a nevezett ezredeshez intézett írásra hivatkozik, továbbá arra, hogy félelemtől eltöltve maradt meg az ellenséges szolgálatban. De ez a kifogás nyilvánvalóan teljesen téves alapon nyugszik, és ebben megátalkodott, büntetendő álnokság rejtőzik. Ez abból világlik ki, miszerint Kováts, kihallgatásának bizonyosága szerint, több alkalommal maga állította, hogy mind a háború kitörésekor, mind annak folyamán különböző alkalmak adódtak, amikor elhagyhatta volna a porosz szolgálatot, ha az elfogástól való félelem ettől nem tartotta volna vissza. Hogy ezzel szemben milyen merő kifogás az elfogástól való félelem, az többek között abból is következik, ha megvizsgáljuk azokat a körülményeket, amelyek között Kováts szolgálatteljesítése idején volt. Kováts

14 A csehországi 1757-es hadműveletekből kiemelkedő június 18-i csatáról van szó, amelyre a porosz seregeknek Prágáig való előrenyomulása, a prágai csata sikeres megvívása, a cseh főváros porosz körülkerítése után került sor. Minden porosz remény ellenére ebben a főerővel vívott összecsapásban a Daun tábornagy vezette Habsburg-csoportosítás aratott teljes diadalt. Ez pedig azt eredményezte, hogy II. Frigyes Csehország hódolttatása helyett seregeivel kénytelen volt kiűriteni ezt a területet.

15 Az önálló huszárezred élén tevékenykedő, fiatal korától porosz szolgálatban állt Székely Mihály (1703—1768?), a későbbi neves huszártábornok volt ekkor hősünk parancsnoka. Neki címzett volt a valóban megtalált lemondólevel, de erősen kérdéses, hogy 1757-ben keletkezett eredeti iratmásolatról volt-e szó. A pontosabb keltezés nem ismert. Amennyiben február 6. előtti lenne, akkor még érthető és elfogadható magyarázatot ad, hogy az évek óta kornetási rangban szolgáló hősünk, megkeseredetten, valóban megválni kívánt elismerés nélkül maradt szolgálatától. Azon a napon azonban ezredében másodhadnaggyá léptette elő II. Frigyes, és akkor már nem valószínű, hogy elpályázott volna, hiszen további elismeréseket is várhatott.

állandóan az elővédet vezette, és a felderítések, járőrözések során naponta beleütközött a császári-királyi előőrsökbe, kiküldönített és külön osztag élén rendelték Csehországba, Sziléziába, Szászországba, azután a Római Birodalomba,¹⁶ vagyis százsoroson alkalma nyílt az átszökésre, az ellenséges kötelékek előtti megadásra, ha ezt egyébként komolyan gondolta volna. Ha végül Kováts ott talált kiutat, ahol mindenki ellenszenvvel volt iránta, és ahol a királytól kért szabadságolása miatt tarthatott a rá irányuló figyelemtől, és nem ott, ahol senki sem figyelt arra, eltűnt-e, így

5. a Kováts által mentségül felhozott, elfogástól való félelem, miként a Székely ezredestől állítólag kért és el nem nyert elbocsátás, csupán kitalált és lát-szólagos mentségül kieszel dolog. Egészen könnyen megítélhető, hogy Kováts ezt a kérvényt tudatosan és azzal a szándékkal tette többi levele közé, hogy fog-ságba esésekor, vagy más úton való elfogásakor ezzel igazolja magát, miszerint el akarta hagyni a porosz szolgálatot, de erőszakkal visszatartották.

Ez a feltételezés nem üres előítéletből fakad, hanem a maga módján Kováts saját vallomásán alapul. Jól megfontolt feltételezés, mivel Kováts az említett, nála talált kérelmet a Székely ezredesnek átnyújtott eredetiről készített másolatnak adja ki. Ha azonban az állítólagos másolatot jól megvizsgáljuk, kiderül, hogy ez nemcsak folyamatosan írt, hanem a legkisebb javítást vagy törlést sem tartalmazza, sokkal inkább ez az eredeti, amelyet Kováts a fent mondott céllal fogalmazott meg és helyezett el írásai között anélkül, hogy azt Székely ezredes látta volna.

Egyébként, ha ez az írás valóban Székely ezredes kezébe került is, egyáltalán nem erre a célra szolgált, hanem sokkal inkább panaszképpen. Megtekintve, a tartalma egészen világosan tanúsítja, hogy Kováts oly hosszú idő után bekövetkezett kornétási előléptetését panaszolja,¹⁷ és erre, nem pedig a hozzá került avokációkra tekintettel óhajtotta elbocsátását, következképpen az nem császári-királyi alattvalói kötelezettségéből fakadt. Ez a valós, lényegi oka, amiért Kováts oly sok éven át, különösen a jelen háborúban megmaradt porosz szolgálatban, és csak a legutóbbi időben kérte elbocsátását.

6. Egészen nyilvánvaló, hogy különösen a kitört háború kezdetén számításba vette azt a lehetőséget, hogy tekintélyes mennyiségű készpénzt szerezzen, majd pedig így szerzett vagyonát biztonságba helyezze.¹⁸ Előbbi tanúsítja a nála részben készpénzben, részben váltóban talált 33—34 000 tallér összeg.¹⁹ Itt legyen szabad megjegyezni, hogy minden ismert körülmény szerint Kováts pénzsóvársága ezzel nem csillapodott, hanem sokkal magasabbra csapott volna, ha különböző pénzszarolások alkalmával nem került volna viszályba Kleist ezredessel, és a király maga nem vetette volna szemére meggazdagodását.²⁰ Utóbbi, vagyis újra és újra előteremtett vagyonának biztonságba helyezése, csalhatat-

16 Vagyis a Német-római Birodalomba, amelynek további kisebb-nagyobb tagállamai a Habsburg-birodalom által kovácsolt poroszellenes koalíciók részesei voltak.

17 Ez a közlés ismét arra enged következtetni, hogy a lemondólevél talán mégis eredeti lehetett. Ellenőrzésre ma már sajnos nincs mód, mert nem került elő az eddigi kutatások során. Ha azonban hősünk alacsony rangjára panaszkodott, akkor ez kifejezte akkori lelkiállását. Már 1752-ben a francia szolgálatból érkezett Kováts Mihály a kornétásnál magasabb rangban reménykedett, bizonyára némi túlzással azt állította, hogy „obster Székely invitálta a prussus szolgálatyára kapitányságra”. Hosszú katonai szolgálata miatt később még több joggal panaszolhatta alacsony tisztí rangját.

18 Ez teljesen hipotetikus, goszokdó megállapítás. Egyébként a referens által ismert tények önkényes csoportosításával és a formális logika alkalmazásával levont teljesen téves és rosszindulatú következtetéseivel ezúttal nincs módunkban elemző módon foglalkozni.

19 Ezen összeg nagy része a II. Frigyes által az egyes hadjáratok során juttatott és félretett jutalompenz volt.

20 Teljesen téves beállítás. A porosz hadsereg által megszállt német-római birodalmi területeken behajtható hadisarc összegszerűsége körül nézeteltérés volt az alacsonyabb összegekkel megelégedő Kováts és a mindig többet követelő Kleist között. Kleist gyanúsította Kovátsot, hogy nem minden hadisarc-összeget továbbít neki, az előljárójának, ezért titokban a megszállt helyiségekben vizsgálatot folytatott. Ez egyértelműen azt igazolta, hogy hősünk nem a maga zsebébe szedett be összegeket, hanem megkímélte a megsarcolt településeket. Kettőjük kapcsolatát végül az a tény mérgeztette el teljesen, hogy a Kováts által behajtott összegekből Kleist nem továbbított 50 000 birodalmi tallért a legfelsőbb hadipénztárhoz, hanem ezt minden igazoló jelentés nélkül közvetlenül ezrede fejlesztésére felhasználta. „Kováts

lanul következik mind abból a túlzott gondoskodásból, amellyel Kováts készpénzét titokban tartotta, mind abból a sokirányú fáradozásból, amelyet Lengyelországban azért folytatott, hogy azt minden lehetséges módon magához vegye.

A király fent idézett megnyilatkozásából már világossá vált Kováts számára, hogy vizsgálat fenyegeti, ha békekötésre kerül sor, amelyet már közelinek hitt. Ez vagyona elvesztésével fenyegette, ezért személye mellett azt is időben biztonságba kívánta helyezni. Nem az állítólagos hűség és kötelesség, nem az elkövetett hibák felismerése és az abból fakadó megbánás volt elsőkésének a hajtóereje, hanem az a kívánsága, hogy összeszedett vagyonát bizton tudja, ez vonta maga után ottani szolgálatának elhagyását.

7. Hogy azonban Kováts azonnal kezdetben itteni szolgálatba vagy országba szándékozott volna visszatérni, ez annál inkább ellentmond a valóságnak, mivel Brühl grófnak²¹ nála felnyitatanul megtalált és Xavér herceg²² Ő Királyi Fennségéhez intézett írása közvetlenül az ellenkezőjét tanúsítja, szavai szerint »Kováts a francia király seregeiben kívánna szolgálatot vállalni«, és ezért Brühl gróf a herceget közbenjárásra kérte. És a világos tartalommal szemben semmi esetre sem hallgatható meg Kováts üres kifogása, hogy Brühl gróf nem helyesen értette meg az ő szándékát. Ellentmond a józan észnek, hogy egy miniszter, egy ilyen emelkedett személyiség valamit rendkívüli körülmények között, szokatlan kifejezésekkel előadjon, vagy valakiért szót emeljen, amire az utóbbi ne gondolt volna. A kapott ajánlólevél következtében Kováts biztosan arra vette volna útját, ha egy lovaskapitány Lengyelországban nem adta volna tudtára, hogy minden császári-királyi országban és tartományban közkegyelmet hirdettek.

8. Ebből az a további következtetés adódik, ha Kovátsnak mindjárt kezdetben komolyan szándékában állt volna, hogy a császári-királyi államokba térjen vissza, és nem rettentették volna sokkal inkább vissza a király által említett, elkövetett szörnyű bűntettek, porosz szolgálata elhagyása után azonnal, amint Lengyelországban Varsóba ért, ahogyan kötelessége lett volna, jelentkezett volna az ottani császári-királyi követnél, elmondta volna neki körülményeit, sőt kért volna erről tanúsítványt, és kérte volna továbbsegítését. Mennyire nem állt Kovátsnak szándékában császári-királyi ország vagy tartomány területére lépni, ha nem a mondott helyhez fordult, hanem ahhoz, amelynek ajánlása révén más idegen szolgálatba remélt eljutni.

Kováts mindezt túlságosan is jól felismerte, és ezért kihallgatása során sem kísérelte meg tagadni, hogy e tekintetben durva hibát követett el.

9. Ennek következtében a Törzshadbírószági Hivatal véleményében a Kováts bűnének enyhítésére felhozott vonatkozó körülményeket a legkevésbé sem lehet tekintetbe venni. És pedig nem lehet tekintetbe venni az elsőt, hogy Kováts Lublón Vítális ottani harmincadosnál porosz szökevényként jelentkezett, és másolatot vett a kegyelmi pátenstről. Jól megfontolva, sem Lubló, sem az ottani harmincados nem a megfelelő hely és személy, ahol és akinél Kovátsnak jelentkeznie kellett volna, hanem a fenti módon azt már azonnal Lengyelországban, Varsóban kellett volna a császári-királyi követnél megtennie. Ha valóban érde-

buszárkapitány beküldetlen hadisarca" ügyében 1760. március 16-án valóban porosz vizsgálat indult. Ez azonban 1760. december 13-án teljes egyértelműséggel, hősi szerepének tisztázásával, Kleist ezredes szabálysértő eljárásának elmarasztalásával zárult le. Így nemcsak ez a fejtegetés, hanem a pénzügyekkel kapcsolatos továbbiak sem állják meg a helyüket.

21. Gróf Heinrich von Brühl (1700—1763), a III. Ágost néven uralkodó lengyel király és ugyanakkor II. Frigyes Ágost néven szász választófejedelem feljuthatalmú főminisztere.

22. III. Ágost lengyel király 1730—1805 között élt másodszületett fia, aki a katonai pályát választotta, és ebben az időben gróf Lusace néven altábornagyi rangban a francia hadsereg kötelékében teljesített hadiszolgálatot.

met kívánt volna kovácsolni elszökéséből, neki kellett volna elmondania szándékát. Abban az esetben, ha az állítólagos kegyelemmel kívánt volna élni, nyilvánvalóan és kötelességszerűen Késmárkra való belépése után azonnal az ottani előjárásnál és az akkor ott jelenlevő udvari bizottságnál kellett volna jelentkeznie, nem pedig kívárni, amíg elfogják és törvényesen kihallgatják. Egyáltalán azonban, ha az említett 1761. február 15-i kegyelmi pátens valódi tartalmát megtekintjük, kiderül, hogy a büntetés elengedése és a kegy kinyilvánítása csupán azokra a szökevényekre terjed ki, akik a császári-királyi ezredekot hagyták el esküszegő módon, majd pedig egyik vagy másik ezredbe ismét önként beálltak.

Kováts kihallgatása során állandóan tagadta, hogy császári-királyi szolgálatból szökött el, és ezzel maga is felfogta, hogy ez a kegyelmi pátens nem közvetlenül szolgál javára, hanem ebből sokkal inkább azt igyekszik levezetni, hogy őt, mint porosz dezertőrt, aki elhagyta az ellenséges szolgálatot, a legkegyesebb jóakarattal részesítheti a büntetésnek a pátensben tartalmazott elengedésében. Hogy azonban ilyen hűtlen, hazaáruló bűnökkel ennyire terhelt gonosztevő megérdemel-e ilyen rendkívüli kegyet, azt nem nehéz mérlegelni. Annyi bizonyos, hogy az említett kegyelmi pátensből, amelyet csupán az ezredektől elszökött és ismét visszatért legénységgel kapcsolatosan tettek közzé, Kovátsnak, mint aki nem számíthatja magát ezek közé, nincs joga a pátensben jelzett kegyhez.

Nem lehet tekintetbe venni a második körülményt sem, hogy az ottani apát beérkezett írása szerint Kováts nem volt jelen Osseg rendházának kifosztásánál és meggyalázásánál, hanem jelenlétekor sokkal inkább barátságosnak, mintsem ellenségesnek mutatkozott. Kováts ugyanis maga ismerte be, hogy az elővéddel elsőként nyomult be ebbe a helységbe, ezzel pedig alapot teremtett azokhoz a vállalkozásokhoz, amelyek ezután bekövetkeztek, maga pedig teljesen nyilvánvalóan azzal a szándékkal nyomult tovább előre, nehogy a hátrahagyott osztágon a császári-királyi csapatok rajtaüssenek és megzavarják azt szándékolt vállalkozásában. Sőt a maga módján ez a hallatlanul megbotránkozató eljárás már Kováts jelenlétében megkezdődött, amennyiben már akkor, saját vallomása szerint, a templomot és a kriptát az ő bevonásával kinyitották, mépedig az elrejtettnek vélt pénz miatt, sőt a holttesteket sem kímélték.²³ Ezzel szemben tehát a beérkezett tanúsítvány annál kevésbé vehető figyelembe, mivel tudott dolog, hogy bűnügyi eljárásokban egyetlen egyházi tanúsítványnak sem adható teljes hitel, mivel ezeket a bizonyítványokat minden alkalommal a vádlott javára nyújtják be, ellenkező esetben kihágás miatt aggódnának. Sőt jelen esetben annál kevésbé tartható bizonyító erejűnek a nevezett tanúsítvány, mivel tartalma szerint Kováts azon a bizonyos napon, amikor a fosztogatás bekövetkezett, reggel négy órakor elvonult osztagával a helységből, utóbbi azonban vallomásaiban arra célzott és emellett tartott ki, hogy már előző nap Brűxbe nyomult előre. Ez a nyilvánvaló ellentmondás nemcsak a többször említett tanúsítványt érvényteleníti, hanem sokkal inkább azt a nem megalapozatlan feltételezést vonja maga után, hogy Kováts maga jelen volt a fosztogatásnál.

Nem lehet tekintetbe venni a harmadik körülményt sem, vagyis a Nagy Márton hadnaggyal folytatott kihallgatást, amely szerint Kovátsnak már a jelen háború előtt szándékában volt megválni a porosz szolgálattól, mivel ha az em-

²³ A helyi lakosok ugyanis azt állították a porosz alakulatok megjelenésekor, hogy a szerzetesek rendkívüli összeharásolt összegeket rejtettek el koporsókban a kriptákban. Erről a tényről Kováts Mihály is szólt kihallgatásai során. Azt is közölte, hogy jelen volt a pénzkereséskor, de koporsókban elrejtett pénzre nem bukkantak. A továbbiakban azonban a referens ebből a tényből logikátlanul vezet le, miszerint magánál a fosztogatásnál is jelen lett volna hősünk. Arra érdemben csak másnap került sor, amikor ő már továbbment alakulatával a következő, megsarcolásra kijelölt helységbe, Brűxbe.

lített kihallgatást, valamint a császári-királyi gyóntatóatyja által nyújtott felvilágosítást jobban szemügyre vesszük, sokkal inkább az következik, hogy ezek Kovátsra, ha nem is közvetlenül, de közvetve, nyilvánvalóan terhelők.

Nagy Márton említett kihallgatása során saját szavaival arra hivatkozott, hogy Kováts az ő elutazásakor, amennyire emlékezni tud, átadott neki egy, a már többször idézett császári-királyi gyóntatóatyához intézett levelet, egyúttal szóban értésére adta, hogy abban a legmagasabb kegyért folyamodik, és annak elnyerése után haza kívánna térni. A többször említett császári-királyi gyóntatóatyja pedig megerősíti, hogy a beérkezett levélben valami hasonlót olvasott.

Ezeknek a kijelentéseknek a tartalma tehát nyilvánvalóan azt vonja maga után, hogy Kováts vagy magától, kényszerítés nélkül lépett porosz szolgálatba, vagy legalábbis önként maradt meg abban. Az első abból vezethető le, miszerint Kováts kényszerű ott-tartása esetén nem lett volna szükséges, hogy Ő Császári-Királyi Apostoli Felségéhez folyamodjék kegyelemért és azt kívárja. Utóbbi, vagyis, hogy a porosz szolgálatból való kilépés Kováts tetszésétől függött, abból következik, miszerint különben nem ígérhette volna meg, hogy a kegyelem elnyerése után vissza kívánna térni. És habár Kováts egészen más tartalmat tulajdonít levelének, mégis helyes az az állítás, hogy Nagy Márton fent idézett vallomásából Kováts számára a legcsekélyebb enyhítő körülmény sem származik.

Nem lehet tekintetbe venni a negyedik körülményt sem, hogy gróf Batthyány nádor beérkezett értesítése szerint Kováts az ezredével bevonult az országba, következésképpen nem lépett már az előző háborúban porosz szolgálatba. Ez alapján csupán nem szaporodik vagy nagyobbodik a bűne, de ebben semmiképpen sem látható enyhítő körülmény.

11.²⁴ Jelen bűnügyi eljárásban sem az a kérdés, ahogyan a Törzshadbírószági Hivatal véli, hogy az avokációkban az alattvalónak pusztá kintmaradására előírt vagyonelkobzási büntetés helyénvaló-e vagy sem, bár Kováts kétségtelenül némi belátással az ellenséges szolgálatban való szándékos megmaradásával ezt kiérdekelte, hanem sokkal inkább az a megfontolás tárgya, hogy az elkövetett egészen rendkívüli bűncselekményekre tekintettel hadijogot kell-e alkalmazni, és érett megfontolás után érvényesíteni kell-e az e perben szereplő körülményeket.

És nekem, referensnek, az a legkevésbé sem rejtett véleményem, hogy Kováts ellen mindenesetre a hadijogot kell alkalmazni, valamennyi irat tanulmányozása után ítéletet kell hozni, ezt a tárgyalat iratokkal együtt legfelsőbb betekintésre át kell adni, és azután Ő Császári-Királyi Apostoli Felségének többszörös előterjesztést kell tenni. Ennek az lenne a tárgya, hogy több nyomós ok miatt, azokból kiindulva és a Kovátsot terhelő bűnök miatt, vagyona elkobása mellett életfogytiglanig szigorított fogházban lenne tartandó, mivel szabadon engedésekor semmi jó, csak mindenféle gonosz cselekedet lenne várható.

Ami ezzel szemben készpénzvagyonát illeti, amelyet maga helyezett el Lipcsében a fent említett gyógyszerésznél, azután egy nemesembernél,²⁵ úgy vélem, hogy annak megszerzésére egyéb adódó körülményekig, nevezetesen a mondott tartományok kiűritéséig vagy a béke bekövetkeztéig várni kellene, mivel a

24 Tollhibából fakadóan szerepel e referátumban itt a 11. pont, logikusan a 10. következne.

25 Kováts Mihálynak valóban volt 16 430 birodalmi tallér követelése a ipcsői Gottlieb Gallisch gyógyszerésztől és kereskedőtől, továbbá egy váltója 700 birodalmi tallérról egy von Böck nevű, mannsfeldi illetőségű volt porosz kapitánytól, aki Folgstädt nevű birtokára vonult vissza gazdálkodni. Utóbbi valószínűleg bajtársa lehetett. Az előbbit pedig bizalmasának tekinthetjük, mert a hétéves háború folyamán folyamatosan nála helyezte el a hadizsákmányként birtokába került ingóságokat is. Ezeket később, visszaperelve ezeket, így sorolta fel: „egy tucat ezüst evőkanál, egy tucat ezüst kés és villa, egy ezüst merőkanál, egy arany kupa, egy tucat ezüst kupa, 3000 birodalmi tallér értékű arany és ezüst érme, nyolc nagy ezüst gyertyatartó.” Ez a felsorolás is azt jelzi, mennyire nem egyéni meggazdagodását kereste katonai pályafutása során, egyértelműen szerénynek minősíthetjük a birtokába került hadizsákmányt.

Kováts által indítványozott mód²⁶ ennek megszerzésére nem látszik tanácsosnak. És azután Ő Császári-Királyi Apostoli Felsője legfelsőbb rendelkezésétől fog függeni, hogy a kincstárt illető említett készpénzvagyont mire hasznosítják. Schmelte referens s. k.”

A bécsi referens, a pozsonyi hivatalnokokkal homlokegyenest ellenkezően, teljes rosszindulattal kezelte Kováts Mihály ügyét. Az ellenséges hadiszolgálatból fakadó kötelességek teljesítését egyértelműen felségsértésnek és hazárulásnak minősítette. Enyhítő körülmények helyett súlyosbítókat keresett. Ilyennek vélte, hogy Kováts Mihály nem szökött el a porosz szolgálatból a háború korai szakaszában. A kihallgatott ezzel kapcsolatos védekezését nem fogadta el, sőt eleve álnokságot, megtévesztő szándékot feltételezett. Ugyanígy nem fogadta el a ténylegesen bekövetkezett elszökéssel kapcsolatban a hazatérési szándékot. Mindezek alapján indítványozta a rendkívül súlyos életfogytiglani börtönbüntetést és a teljes vagyonekobzást. Bár eleve erős elfogultsággal kezelte az ügyet, Schmelte mégis felismert néhány figyelemre méltó vonást az ügyben. Így helyesen látta meg, hogy Kováts Mihály kezdetben nem kívánt szabadulni a porosz szolgálatból, sőt önként vállalt pályáján lelkesen teljesítette feladatait. Terhessé csupán a megszállt területeken való hadisarcszedés vált számára. Végül valóban nem szülőföldjére, és különösen nem Habsburg-szolgálatba kívánt visszatérni, hanem a franciákhoz igyekezett volna. E felismerések után meglepetést okoz, hogy a referens mégis készpénznek vette, mintha Kováts Mihály lengyel földön meggondolta volna magát, és végül is a hazatérés mellett döntött volna. Ugyanígy feltűnő, hogy a nyilvánvaló lengyel kapcsolatok kérdését fel sem vetette.

A Kováts-ügy vizsgálatára az Udvari Haditanácstól kirendelt Igazságügyi Kollégium többi tagjának véleménye nem maradt fenn. Annak sincs nyoma az iratokban, hogy Schmelte előterjesztését ez a testület szóban megvitatta volna, bár ez bizonyára megtörtént.

A következő fennmaradt irat gróf Leopold Joseph von Daun tábornagynak, az Udvari Haditanács elnökének 1762. február 14-én kelt, az uralkodóhoz intézett felterjesztése. Ez így szól:

„Ő Császári-Királyi Apostoli Felsője az itteni Udvari Haditanács Igazságügyi Kollégiumának legkegyelmesebben az értésére adta, hogy a Pozsonyból az itteni katonai fogházba átszállított Kováts Mihály nevű porosz szabadcsapat-vezér foglyot mindenről, különösen azzal kapcsolatosan kihallgassuk, hogy nem volt-e Kleist porosz ezredes segítőtársa az 1759. november 17-én és 18-án a csehországi Osseg rendházában elkövetett embertelen és istengyalázó tettekben,²⁷ hogy a megkárosítottakat legalább valamelyest kártalanítsuk az általa összeszedett pénzből, Kovátsot azonban mindenképpen jól tartsuk.

Így ennek a legfelsőbb parancsnak megfelelően azonnal megtettük a szükséges intézkedéseket a kivizsgálás lefolytatására az itteni²⁸ Főhadparancsnokságnál. Röviddel ezelőtt onnan felterjesztették a mellékelt átfogó kihallgatási

²⁶ Kováts Mihálynak a kihallgatásai során korábban kifejtett elgondolása a következő volt: „Legegyszerűbben úgy lehetne megszerezni ezt a pénzt, ha itt található lenne egy megbízható gyógyszerész, aki Lipecében ismerős, és aki a kereskedőtől egy jegyzéket kérne, és annak megfelelően időről-időre gyógyfűveket hozatna, a pénzt azonban az itteni illetékes hatóságnak fizetné ki, és elegendő lenne a kereskedőnek az eligazítás és mihez tartás végett csupán ezek másolatait kihallgatott naptárába való bejegyzésre megküldeni.”

²⁷ A már többször szóba került atrocitások közül kiemelés érdemel, hogy nemcsak a kolostort, hanem a templomot is teljesen kifosztották, nemcsak a szerzetesek minden személyes és közös mozdíthatóértékét, hanem valamennyi kegytárgyat is elrabolták, a kolostor berendezését szétverték, a templomot meggyalázták, a szerzeteseket szokatlanul súlyosan bántalmazták, ahogyan hősünk szemérmetlen megfogalmazta: „a papokat sem hagyták ki esibézségükből!”

²⁸ A bécsi székhelyű Alsó-Ausztriai Főhadparancsnokságnál, amelynek a feladata volt Kováts Mihály őrzése a vizsgálat idején.

iratot és ezzel együtt az alárendelt Törzshadbírószági Hivatal által mellékelte véleménynyilvánítást.²⁹

Nem akarjuk elmulasztani az erről szóló legalázatosabb előterjesztés megtételét.

A felterjesztett kihallgatási iratokból kiderült, hogy Kováts nagykunsági születésű, református vallású, 39 éves,³⁰ korábban kornétásként a jász-kun ezredben szolgált. 1746-ban azonban, amikor az ezredet feloszlatták, idejött, és állítása szerint szolgálóját, aki őt meglopta, kezdetben Csehországban, majd Sziléziában üldözte, és Neustadtban a poroszok feltartóztatták és szolgálatvállalásra kényszerítették. Kezdetben a gróf Dohna-féle ezredbe osztották be közlegényként. Hat éven át teljesített szolgálatát követően azonban az akkori Székely-, jelenlegi Kleist-huszárezredben kornétássá, hadnaggyá és kapitánnyá lépett elő.³¹ E rangokban Kováts a jelenlegi háborúban nemcsak minden megtörtént ellenséges akcióban részt vett, leggyakrabban az elővédet vezette, amennyire lehetséges volt, arra törekedett, hogy kifürkéssze a császári-királyi hadsereg állásait és tervezett szándékait, és jelentést erről mindenkor magának a királynak tett, hanem még külön parancsokat is végrehajtott, hadifoglyokat ejtett, a takarmányszállítmányokat és a málhákat fedezte, az ellenséges hadseregek élelmiszert szerzett, a legjelentősebb hadisarcokat hajtotta be, így a saját számításai szerint a számos magával vitt túszon kívül ez 170 000 tallérra rúg, a hódoltató pátensek kihirdetésére azonnal kész volt, így arra az esetre, ha a kolini akció a porosz király javára végződött volna, egyáltalán mindenkor mindent vállalt, ami a poroszok előnyére, javára és hasznára, a császári-királyi hadsereg és Öfelsége szolgálatának hátrányára, akadályozására és kárára volt és szolgált.

Mindezeket az eseményeket egészen különös körülményeikkel együtt tartalmazza a mellékelte jelentés és véleménynyilvánítás. Abból az is kiderül, hogy Kováts nemcsak elsőként vonult be az elővéddel Ossegbe, hanem jelen is volt, amikor az ottani rendháztól előteremthetetlen összegű pénzt követeltek és a valódi tettelegességhez már hozzákezdtek, ám a tényleges fosztogatásban nem vett részt, hanem néhány órával korábban elvonult osztagával.

Az itteni Törzshadbírószági Hivatal³² az erről megfogalmazott véleményében azt indítványozta, hogy Kováts a törvény szigorúsága szerint az avokációkban szereplő büntetést megérdemli. Az iratokban szereplő enyhítő körülményekre tekintettel azonban, nevezetesen, hogy a kegyelemről tudomást szerezve Lublóban jelentkezett az ottani harmincadosnál, az ossegi rendház tényleges kifosztásánál nem volt jelen, az avokációkat megismerve, elbocsátását kérte, de nem nyerte el, és végül, hogy Nagy Márton Hadik-ezredbeli hadnaggyal még a háború kitörése előtt levelet küldött Öfelsége gyóniatóatyjának és a porosz szolgálatból való eljövételéről biztosította, de nem is az előző háborúban, hanem békeidőben került az említett szolgálatba, minderre tekintettel tehát a mondott büntetés mellőzendő lenne, és csupán a folyó háború idejére őriznék könnyű várfogságbán.

²⁹ E mellékletek ma már sajnos nem lehetők fel.

³⁰ Kováts Mihály valójában 38 esztendő volt 1762-ben.

³¹ Ez mindannak rövid összegzése, amit korábbi kihallgatásai során megtevéstészként Kováts Mihály porosz szolgálatba kerülésével kapcsolatban mondott. Valójában csak 1752-től állt porosz katonai szolgálatban, 1746—1752 között a franciáországi Beresényi-huszárezredben szolgált, és csak ottani létszámfölöttivé válását követően választotta a poroszországi Székely-huszárezredet katonai pályája folytatására. Francia hadseregbeli katonai szolgálatát azért kellett minden módon ellepleznie, mert az valóban hadiállapotban bekövetkezett ellenséges hadiszolgálat vállalásának a beismerését jelentette volna. Hiszen az az osztrák örökösödési háború idején, a közvetlen francia-osztrák hadműveletek során történt. Ennek kiderülése esetén azután talán semmi sem menthette volna meg a felségérséti és haaarulásai vádtól, következképpen a fő- és jószágvesztésre szóló ítélettől.

³² Tollhiba. Valójában nem az „itteni”, tehát a bécsi székhelyű Alsó-Ausztriai Főhadparancsnokság Törzshadbírószági Hivatala, hanem a Pozsonyban tevékenykedő Magyarországi Főhadparancsnokságé tett indítványt az Udvari Haditanácsnak.

De mindezek a Törzshadbírószági Hivatal által Kováts büntetésének enyhítésére felsorolt körülmények semmiképpen sem nyerhetnek teret, ezt egészen részletesen mutatják a fent említett jelentésben és véleménynyilvánításban felsorolt és itt egyáltalán nem mérsékelhető indítók.

Mind a Kováts által bevallott, mind a fent felsorolt iszonyatos bűncselekményekre tekintettel, amelyek őt minden katonai és polgári törvény bizonyossága szerint felségsértésben és hazaárulásban nyilvánítják vétkesnek, a tagok összességének alapos megfontolása alapján Ófelsége legalázatosabb Udvari Haditanácsa Igazságügyi Kollégiumának az a legalázatosabb véleménye, hogy Kováts ellen, ahogyan ilyen esetekben szokásos, a formális hadjogot kell alkalmazni, amely alapján kell dönten, hogy mi az igazságos. A hozott ítélet azonban közzététel előtt legalázatosabb előterjesztésre ide továbbítandó.

Azután az történne, hogy Ófelsége további okok miatt ettől a szigorúságtól³³ a legkegyesebben eltekintene, és Kovátsot az őt terhelő bűnökért vagyona elkobzása mellett életfogytiglanig szigorított fogházban való tartásra ítélni kegyeskednék, mivel szabadon engedésekor semmi jó, hanem sokkal inkább mindenféle gonosz cselekedet lenne várható. Ehhez legalázatosabban szabad lesz hozzáfűzni, hogy a Kovátsot illető, különösen a Lipscsében egy ottani kereskedőnél levő pénzével kapcsolatosan a követeléssel az ottani tartományok kiűritéséig várni lenne tanácsos.

Mégis minden Ófelsége legmagasabb elhatározásától függ. Ld. G. v. Daun s. k.”

Ez a felterjesztés arra enged következtetni, hogy az Udvari Haditanácsnál nem akadt senki, aki az igazságügyi referensen kívül érdemben vizsgálta volna Kováts Mihály ügyét. Teljesen egyértelműen minden további elemzés és ellenvélemény felmerülése nélkül elfogadták a Schmelte által kiemelt tényeket és következtetéseket, és magukévá tették indítványát. Ez az indítvány pedig igazságtalanul szigorú volt. A kor szokásait teljesen figyelmen kívül hagyva ugyanis azon a vádponton alapult, hogy Kováts Mihály esetében a hétéves háborúban a szemben álló porosz hadsereg kötelékében a Habsburg-hadak ellen teljesített katonai szolgálat felségsértéssel és hazaárulással lett volna azonos. Ugyanakkor a 18. században természetes jelenség volt, hogy zsoldosként idegen hatalom hadseregében vállaltak szolgálatot a hadimesterséget élethivatásnak választók, és szolgálatukat háború idején is folytatták, még akkor is, ha uralkodójuk hadai ellen vetették be őket. Még a hadszíntéren való elszökés is mindennapos eseménynek számított, ezért is hirdettek újra és újra büntetlen visszatérési lehetőséget az elszökötteknek.

Ezért Mária Terézia a felterjesztett iratok alapján még nem döntött. Úgy határozott, hogy határozathozatal előtt a Kováts-ügyet vizsgálják meg a röviddel korábban létrehozott Államtanács tagjai is. Referálásra báró Anton Maria von Stupan udvari és államtanácsost jelölte ki.

Stupan ugyancsak terjedelmes referátuma 1762. február 19-én készült el és a következőket tartalmazza:

„Szerény felfogással az eljuttatott kihallgatás alapján semmi jogos okot nem találok arra, miért kellene külön hadjog alapján újabb büntetőeljárást folytatni Kováts Mihály volt porosz királyi szabadcsapat-vezér ellen. Mert sem Kovátsnak, sem pedig más, ellenséges szolgálatban álló tisztnek nem lehet bűnéül felróni azt, amire az ellenséges szolgálat ideje alatt az itteni hadsereg vagy ország ellen vállalkozott, különösen nem, ha eközben az összes művelt

³³ Azaz a fő- és jószágvesztésre szóló ítélettől.

nép által elfogadott hadiszokásokat nem lépi túl és semmit sem csinál illetéktelen módon önhatalmúlag. Minden időben volt egyik vagy másik hadseregnél ellenséges alattvaló a tisztek között. Jelenleg nagyszámú porosz királyi és más ellenséges alattvaló áll tisztként vagy közönséges katonaként császári-királyi hadiszolgálatban, akiknél a pártatlan világ nem kifogásolhatja, ha kötelességük szerint szolgálnak, és az ellenségnek minden lehetséges veszteséget okoznak, különösen nem, hogyha már a háború előtt egyik vagy másik szolgálatban álltak.

Hogy Kováts egy vagy több bűnben mennyire vétkes, az véleményem szerint a következő kérdésektől függ:

1. Vajon Kováts a porosz szolgálat elvállalásával büntetendő cselekedetet követett-e el?

2. A kibocsátott avokációk utáni porosz szolgálatban való megmaradása főbenjáró bűntényt képez-e, és e vonatkozásban Kováts minnek tekintendő?

3. Vajon Kováts a vállalt és végrehajtott katonai akcióival büntettet követett-e el, és különösen a felségsértés és hazaárulás bűnében vétkes-e, ahogyan állítják?

4. Jogosan vádolható-e a hadiszabályok önhatalmú túllépésével?

5. Vajon felróható-e valami Kovátsnak az itteni császári-királyi örökös tartományokba és országokba való visszaövetelével kapcsolatosan?

Ad 1. Mindenesetre van ok azt hinni, hogy Kovátsot, ahogyan előadja, kényszerítették a porosz szolgálat vállalására, miután mint aki azt megelőzően tiszt volt, nem egykönnyen vállalta volna önként azt a legénységi szolgálatot, amelyben hat éven át meg kellett maradnia. Megadja az okát annak, miért ment Sziléziába, és az Udvari Haditanácsból kapott útleveleire hivatkozik, a másolatnak fellelhetőnek kell lennie a Kancellárián. Semmi ellenkező szándék sem bizonyítható rá. Ez a szolgálatvállalás 1746-ban történt, amikor a békét Poroszországgal már megkötöttük, és azokat a fő pátenseket, amelyekkel a hazai alattvalóknak a külföldi államokba való utazást és az idegen szolgálatba lépést megtiltottuk, csak 1752-ben hoztuk nyilvánosságra.³⁴

Ad 2. Különben a kibocsátott avokációk, úgy tűnik, nem is terhelik Kovátsot. Ha jól fontolóra vesszük annak tartalmát, amelyik az 1756. december 6-i pátensben van, elegendő csupán az a megjegyzés, hogy beláttuk, milyen nehéz lenne szokott módon végrehajtani, mert olyan sok itteni alattvaló szolgál ott, de különösen sok ottani alattvaló van az itteni hadseregek katonai szolgálatában. Éppen ezért Őfelsége csak olyan megtorlást rendelt el, és ezt a pátenshez nyomtatékosan hozzátétette, hogy a visszatérést megtagadók ellen csak az foganatosítható, amit megelőzően porosz királyi részről hoznak. De nem ismeretes, hogy a porosz király azok ellen, akik még a háború előtt itteni szolgálatban álltak, még kevésbé akkor, ha önként tértek volna vissza, büntetőperrel járt volna el.

Ad 3. A bevezetőben jelzett módon nem tudom belátni, hogy bűnéül, különösen pedig felségsértésnek lehetne felróni Kovátsnak azt, amit katonai szolgálatának megfelelően tett és tennie kellett, miután mindenkinek, ameddig ellenséges szolgálatban áll, teljesítenie kell kötelességeit. Nem kétlem, hogy az önként visszatérő Kováts annál kevésbé kezelhető az indítványozott szigorúsággal, mert különböző ellenséges országokban született és itteni szolgálatban állt tiszteket, akik hadifogságba estek, tudomásom szerint másokhoz hasonlóan tartanak.

³⁴ A referens végig készséggel elfogadja Kováts Mihály érvelését, és következtetéseit annak megfelelően vonja le. Abban azonban téved, hogy az avokációk csak 1752-ben keltek volna. Valójában az idegen, főleg ellenséges szolgálatvállalást tiltó nyílt parancsot Mária Terézia 1744-ben adta ki, és azt a továbbiakban többször megismételték, ezek közül az 1752-es csak az egyik volt.

Ad 4. Kovátsról nem bizonyult be, hogy a hadiszabályok ellenére önkényes kihágásokat követett volna el az itteni országokban és tartományokban. Különben az oszei prelátus tanúsítványa említi, hogy Kováts az ottani fosztogatásnál nem volt jelen, és sokkal inkább barátságosnak, mintsem ellenségesnek mutatkozott.

Ad 5. A császári-királyi országokba és tartományokba való tényleges visszatérés annál inkább igazolja azt az eljárást, hogy Kováts mindenkor azt kívánta és arra törekedett, hogy a porosz szolgálatból eljőjön, ahogyan ezt nemcsak állandóan állította, hanem némiképpen meg is magyarázta. Az itteni országokba és tartományokba való szabad belépése és mivel minden félelem nélkül közölte nevét, rangját, még az ellenségtől való elszökése bekövetkeztét is, arra a felismerésre vezet, hogy magát nemcsak egészen ártatlannak, hanem a legfelsőbb kegyre és megbocsátásra méltónak remélte és hitte. Ellenkező esetben sohasem mert volna a császári-királyi országokba, tartományokba jönni. Annál inkább azt hihette, hogy a röviddel korábban közzétett közkegyelem javára szolgál, miután a valódi dezertőrök, akik hasonlóképpen Ófelsége és hazájuk ellen szolgáltak, és ezekben az országokban, tartományokban talán ugyancsak kihágásokat követtek el, ebben részesültek, és minden büntetéstől mentek lesznek.

Amellett, hogy szerény véleményem szerint Kovátsról nem tételezhető fel semmiféle büntetendő eljárás, káros is lenne a legfelsőbb szolgálatra, ha az olyan alattvalókat, akik az ellenséges szolgálatot önként elhagyják, és a legszebb bizalommal visszatérnek a császári-királyi országokba, tartományokba, felségsértés bűnével vádolnák és a magukkal hozott vagyonuk elkobzása mellett halállal büntetnék. Ezek után az volna az én legszerényebb és legalázatosabb véleményem, hogy ezt a Kovátsot, mivel ő és valamennyi hozzá hasonló tiszt, aki ellenséges hatalomtól szökött át, nem méltó különösebb bizalomra, a háború folyó idejére tartsák könnyű várfogságban, azután azonban, ha semmi más gyanú nem merül fel ellene, helyezték szabadlábra és adják vissza neki lefoglalt vagyonát. Stupán s. k.”

Az Államtanács referense a napi élet gyakorlatából indult ki, és indítványában elvetette az Udvari Haditanács szokatlan és igazságtalanul szigorú felterjesztését, visszatért a Magyarországi Főhadparancsnokság eredeti állásfoglalásához és maga is azt fogadta el. Nem hallgatta el, hogy álláspontja mögött az a tény húzódott meg, miszerint a Habsburg-hadak kötelékében is számos idegen, sőt ellenséges országbéli alattvaló is szolgál és küzd a hadszíntéren, természetes uralkodójának seregei ellen. A kimondatlan megfontolás, hogy az ellenséges hadiszolgálat felségsértésnek és hazaárulásnak minősítése és súlyos megtorlása a szemben álló hadviselő felek azonos lépését váltaná ki, és így a saját haderő ütőképességének csökkenését eredményezhetné az idegenek szolgálatvállalásának és az idegenben szolgálók hazatérésének elmaradása miatt, indokolja a nagyvonalúságot a Kováts Mihály ügyével kapcsolatos állásfoglalásában. E nagyvonalúságnál figyelmet érdemel, hogy a magyar földre lépés körülményeitől teljesen eltekintett, Kováts Mihályt egyszerűen önkéntes hazatérőnek minősítette, állításait egyébként is készséggel igaznak fogadta el.

Az Államtanács ügymenetének gyakorlata szerint a referátum körözésre került az egyes tagok között, akik hozzáfűzték saját véleményüket.³⁵

A referátumot elsőként báró Egidius Valentin von Borié udvari és államtanácsos véleményezte. A következőket írta:

³⁵ Az 1761-ben Kaunitz kancellár indítványára az uralkodó mellé rendelt és általa kinevezett legfelső tanácsadó testület ugyanis nem tartott üléseket, hanem minden egyes ebbe kinevezett tag írásban véleményezte a hozzá eljuttatott ügyiratot.

„Ez az ügy úgy az érvelést, mint az ellenvetést tekintve, a legnagyobb fontosságú.

Ez okból egyébként véleményt szeretnék nyilvánítani a szakvéleményben felvetett kérdésekkel kapcsolatosan, azután azonban hozzáfűzném szerény véleményemet.

Ad. 1. Von Stupan udvari és államtanácsos úrral azonos véleményen vagyok, hogy a porosz szolgálat vállalását az adott körülmények között nem lehet Kováts terhére róni.

Ad 2. Abban van valami, hogy az itteni 1756-os évbeli avokációk egészen különös természetűek és kirívó, az avokációkkal nem egészen összeegyeztethető tartalmúként kerültek megfogalmazásra. Ezek a következőket mondják: Azok azonban, akik ez ellen cselekszenek, és szándékosan kint maradnak, azok bűnhődjenek legfelsőbb kegyünk elvesztésével és minden vagyonuk elkobzásával, és e vagyon azoknak az alattvalóinknak és szolgálóinknak a kártalanítására fordíttassék, akiknek a berlini udvar által közzétett avokációkkal kárt és veszteséget okoztak, és hasonlóképpen csupán a poroszországi háború lefolyása után van szándékunkban a jelenlegi avokációkat porosz (katonai, polgári és udvari) szolgálatban és tartományban tartózkodó említett alattvalóinkra kiterjeszteni. Esedékes végrehajtásakor annak megfelelően fogunk rendelkezni, hogy e tekintetben ezt porosz királyi részről foganatosítják-e.

Ebben az egészen különösen megfogalmazott tartalomban nem tudom azt látni, amit a szakvélemény, és megállapítani, mit jelentenek az avokációk. Az a kifejezés, hogy e vagyon azoknak az alattvalóinknak és szolgálóinknak a kártalanítására fordíttassék, akiknek a berlini udvar által közzétett avokációkkal kárt és veszteséget okoztak, hasonló ehhez: Megalapozott okunk lett volna ily módon minden hadiszolgálatunkba tartozó vagy országainkból, tartományainkból származó alattvalót a szokásos büntetésekkel visszahívni, ha nem tartott volna vissza bennünket a szokásos mérséklet és az arra való tekintet, hogy ezáltal gyakran mindkét oldalon ártatlan emberek szerencsétlenségbe és pusztulásba zuhannak. Kétségbe vonom az avokációk igazságosságát. A becsületvesztés és a halálbüntetés szokásos büntetése nem nyert kifejezést, és a kifejezésre került, általánosságban említett kegyvesztés a vagyonelkobzással együtt nem abszolút, hanem csak feltételesen kimondott, ha a porosz király előzőleg ilyent foganatosít. Ez a pátenst tehát attól, amit a szabály általában magával hoz, teljesen eltér, tartalma tulajdonképpen nem avokációs intézkedés, hanem csupán tiltakozás, és szembesítve, panasz a porosz avokációk ellen. Ezzel elismerik a porosz királynak, hogy a mondottakat tetszése szerint megteheti.

Nagyon is jól emlékszem annak okaira, ami egy ilyen rendkívüli végkövetkeztetésre ösztönzött. Valójában az itteni, Porosz-Sziléziába vetett alattvalókkal akartak valami jót cselekedni. Ettől kezdve a dolgot tehát úgy tekintetem és mindmáig úgy tekintem, hogy nem minden esetben lehetséges az egyén magán-előnyét a közüdvvel egyesíteni, és hogy ilyen esetekben a közüdv mindenkor az előtérben álló. Ez az utóbbi mindenesetre azt akarja, hogy a háború legfontosabb pontján az olyan annyira szent, mint amennyire szükséges szabálytól ne térjünk el, és ezzel ne nyújtsunk alkalmat, hogy saját polgáraink az ellenségnek átengedjék magukat, és büntetlenül fegyvert fogjanak a saját hazájuk ellen, mivel egy ilyen esemény következményei a legszégeyentesebbek.

A közüdv előbb említett előtérben levése alapján, az itteni avokációk kárt okozó tartalmának a következtében nem tudom azt üdvözölni, hanem annak természetes értelmét tekintem, és az ügygel egybevetve kívánom alkalmazni, vagyis azokban az alkotórészeiben osztani és megtárgyalni, ahol a pátenst és a szabály nem tér el egymástól nyomatékosan.

Ez alapján úgy tekintem, hogy a pátens csak avokációs intézkedés, és minden katonai, polgári és udvari szolgálatban állóhoz intézett. Egy ilyen intézkedés csak az itteni alattvalókat vezeti el és vissza az idegen országokból. Az elvezetésnek az oka, hogy az elvezetetteket saját hazájuk védelmére hasznosítsák. Ez az elvezetés ugyan minden népnél szokásos, mégis önkéntes. Más dolog, hogy alattvalónak nem szabad fegyvert fognia hazája ellen, ahol született. Az ezirányú kötelezettség természetes, és megtartása abszolút szükségszerűség, és emiatt nincs is szükség új publikációkra vagy pátensre. Nagy különbség, ha valaki megmarad idegen szolgálatban, magában a fegyveres szolgálatban is, és nem a hazája ellen, hanem másutt szolgál, vagy pedig az ellenségért saját hazája ellen küzd. Az első elnézése külön minden egyes állam kénye-kedvétől függ, utóbbi azonban nem megengedett dologként érvényesül. Hiszen minden állam számára káros lenne, ha ezáltal az alattvalónak a hazája iránti természetes kötelezettsége, ezzel az emberi társadalom legszentebb köteléke mellőzve lenne.³⁶

Ad 3. Máris úgy nyilatkoztam, miszerint véleményem szerint Kováts büntettet követett el azért, hogy természetes királynője ellen vállalkozott fegyverfogásra, hogy ezáltal és méginkább az ellenséges hódoltató pátensek kihirdetésének szándékával lázadás és felségsértés büntetést követte el.

Ad 4. Ezzel szemben a kihágás kerülését nem tudom meggyőző érvként tekintetbe venni.

Ad 5. A kegyelem a kihallgatotton nem segíthet, miután ebben csak szökevényeket részesítettek, a kihallgatott pedig nem az, hanem sokkal nagyobb bűne van. Egy ilyen, állam elleni büntettet elkövetőnek külön kell kegyelmet kérnie, és ez a kegyelemlevél olyan, amelyet az uralkodó az ország politikai vezetésén keresztül ad meg, és amelyről említés történik a kancelláriai illetékszabásban. Az ilyen jelentkezésre alkalmatlan volt a kihallgatottnak, mivel Varsóban, ahonnan tovább kívánt jönni, van császári-királyi miniszter. Ezt azonban nem tette meg, hanem minden további nélkül lépett királyi örökös ország területére, és ezt anélkül tette, hogy kegyelemért folyamodott volna, még inkább anélkül, hogy azt elnyerte volna. Rovására felhozható, hogy nem a szándék, hanem a tett a döntő a törvénykönyv ismert jogi tétele szerint. A legkevésbé érdemel azonban bocsánatot az állam elleni büntetést elkövető, miután az erre vonatkozó büntetést a közödv előírja.

Ez a sokoldalú elmélkedés nem engedi meg számomra, hogy csatlakozzam az előző állásfoglalásban levő véleményhez, hanem sokkal inkább az Udvari Haditanács indítványával értenék egyet, hogy a kihallgatott ellen a formális hadijogot kellene alkalmazni. Elismerem, hogy ez lenne az igazságos. A hozott ítélet közzététel előtt további jelentéstételre beküldendő lenne az Udvari Haditanácsnak.

A kihallgatottat illető pénzzel kapcsolatban azonban a szászországi vezénylő tábornoknak³⁷ kellene utasítást adni, hogy amint megemberelik magukat, és Lipschét hatalmukba kerítik, mégha csak időlegesen is, gondoljanak annak behajtására. Báró Borié s. k.”

A formális logika alkalmazásával, mivel a vizsgálati anyag szerint nem

³⁶ Az eredetiben ilyen zavaros és nehezen érthető a 2. pontban megfogalmazott okfejtés. Egyáltalán nem világos hogy a különböző hangsúlyal megfogalmazott avokációk közül Borié miért éppen azzal kapcsolatosan medítált, amely a legkevésbé vonatkozhatott Kováts Mihályra. Az 1756-os, itt elemzett avokáció ugyanis a hétéves, vagy harmadik sziléziai háború kitörésekor azokkal kapcsolatosan került megfogalmazásra, akik még az első sziléziai háború folytán, a poroszoktól elszövedett vereség következtében, az osztrák örökösödési háborúban kialakult súlyos helyzetre tekintettel, az 1742-es boroszlói békével a porosz királynak átengedett területen éltek, akkortól porosz szolgálatban álltak. Ők a Habsburg-vezetés reménye szerint a folyó háborúban újra Bécs fennhatósága alá kerültek volna.

³⁷ Vagyis a hétéves háború hadműveletei során a szövetséges Szászország területén az oda betört porosz seregek ellen küzdő Habsburg-hadak főparancsnokának.

Habsburg-alakulattól el- és visszaszökött katonáról van szó, Borié külön intézkedést látott szükségesnek Kováts Mihály ügyében. Ugyanakkor úgy vélte, hogy maga az ellenséges hadiszolgálat ugyan nem, de az Isten akaratából uralkodó koronás fő elleni alattvalói fegyverfogás mégis felségsértést és lázadást jelent. Ezért a referenssel szemben az Udvari Haditanács által felterjesztett, szigorú ítélethozatalra vonatkozó indítvánnyal értett egyet.

A következő véleményező az Államtanács tagjai közül gróf Heinrich Cajetan von Blümegen, Morvaország kormányzója volt, aki nézetét így vetette papírra:

„Az előttünk levő eset döntése nagy fontosságú. Különböző körülmények forognak fenn, amelyek a tényt hol súlyosbítják, hol enyhítik.

Ha Kováts a béke megszegése után lépett volna porosz szolgálatba, úgy nem történhetne semmi más, mint ami ilyenkor szokásos, hogy ugyanis az érvényes hadijog szerinti eljárás során felségsértőként és hazaárulásban vétkesként halálra ítélnék.

Az avokációkat nem más használat szerint fogalmazták meg, és a büntetés végrehajtását csak annyiban mérsékeltek, hogy előzőleg porosz királyi részről foganasítják-e. Ezután először az lenne kiderítendő, hogyan járnak el porosz királyi részről. Ameddig Kováts porosz szolgálatban állt, nem róható fel bűnéül, ha tisztként végrehajtotta azt, amire neki parancsot adtak.

Az a természetes köteleesség, hogy az alattvaló ne fogjon fegyvert hazája ellen, egyrészt ugyan helyes, de másrészt kérdéses, ha hazája ellensége nem bocsátja el, vajon szökésével köteles-e életét kockáztatni.

Ilyen kényes természetű ügy esetében az lenne az egészen szerény véleményem, hogy ezt az előterjesztést, amely egy, az államra vonatkozó büntetést illet, továbbítsuk a Kancelláriának, és ennek a véleményezése annál szükségesebb lenne, minthogy ennek eldöntéséhez a természet- és a népjog alapelveiből kell kiindulni. Gr. Blümegen s. k.”

Blümegen helyesen ismerte fel, hogy az ellenséges hadiszolgálatban lehetetlen a feladatokban való válogatás. A konkrét ügyben, a megelőző ellentétes álláspontokra tekintettel, került a nyílt állásfoglalást.

Gróf Leopold Joseph von Daun tábornagy, az Udvari Haditanács elnöke, aki szintén tagja volt az Államtanácsnak, és aki már hivatalból felterjesztette az ügyet, ezúttal véleményét csupán egyetlen mondatban foglalta össze. Így csatlakozott az előtte fekvő, Blümegen által megfogalmazott halogató állásfoglaláshoz:

„Egyetértek ezzel az indítvánnyal. Gr. Daun s. k.”

Ugyanígy járt el gróf Friedrich Wilhelm von Haugwitz, a korábbi Kamarai Igazgatóság elnöke, akihez ezt követően jutott el az Államtanács körirata. Rövid állásfoglalását a következőképpen fogalmazta meg:

„Az alaposan megfontolt okok miatt magam is csatlakozom gróf Blümegennek ahhoz a véleményéhez, hogy mielőtt ez ügyben határozat születik, meg kell kérni erről a Kancellária véleményezését. Gróf Haugwitz s. k.”

A következő véleményező, a Habsburg-birodalom ügyeinek intézésében adigra már döntő befolyást élvező herceg Wenzel Anton von Kaunitz udvari és államkancellár hosszabb állásfoglalást rögzített az Államtanács köriratán. Ez így szólt:

„Ennél a Kováts-ügynél sok megfontolás nyilatkozik meg mellette és ellene. Ezeket azonban már a megelőző szakvéleményekben jelezték, és ezért felesleges lenne, ha ezeket újólag ismételni akarnám.³⁸

Mindenekelőtt nem vagyok azon a véleményen, hogy porosz szolgálatba való átlépése miatt büntetőjogilag megbüntethető. Hiszen mindkét oldalon oly sokan vannak hasonló helyzetben, és oly gyakran voltunk elnézőek, hogy ő is könnyen befogadható a megbocsátottak közé. Nem is szökevény, hanem elbocsátották a szolgálatból, és igyekezett megszabadulni a porosz szolgálattól. Ehhez jönnek az avokációknál fennforgó megfontolások, és a hódoltató pátensek kihirdetésére nem került sor Csehországban.

Ami a legjobban terheli, az az általa elkövetett kilengések, amelyek miatt saját porosz irataiban vádolják. Ezeket azonban nem császári-királyi országokban, tartományokban követte el, sőt Osseg rendházában a minden hadijog ellenében elkövetett szörnyűségekből nem volt része. De hogy a vélemények különbözőségénél se ne túl sokat, se ne túl keveset indítványozunk, nekem is az lenné a véleményem, hogy ezt az esetet még egyszer alaposan meg kellene vizsgálni. El kell azonban előzetesen döntenit azt a kérdést, hogy ez melyik illetékes hatóságnál történjék. Mivel nem szökevény, az ellenséges szolgálatból elbocsátott, és csupán alattvalónak és az avokációk megszegőjének tekintendő, nem látom be, mi okból tartozna ez az ügy hadbíráskodási illetékességbe. Hogy a büntett az államellenes bűncselekmények közé tartozik-e, az a véleményem, hogy ez nem az Udvari Kancellária, hanem a Legfelsőbb Igazságügyi Hatóság³⁹ illetékességi körébe tartozik, és ezért az előterjesztés véleménykérés céljából oda küldendő át. Herceg Kaunitz s. k.”

A kancellár állásfoglalásakor a napi gyakorlat elfogadásának, az ellenséges hadiszolgálat természetességének a tényéből indult ki. A konkrét ügyben az állásfoglalást azonban ő is megkerülte, bár alapvetően a vétlenség elismerése felé hajlott.

Végül szokásosan az Államtanács legmagasabb rangú méltóságának, József trónörökösnek az írásbeli véleménye zárta a köriratot:

„A gróf Blümegeen és Kaunitz által felsorolt okok miatt egyetértének a Legfelsőbb Igazságügyi Hatósággal és az Udvari Kancelláriával való közléssel. József s. k.”

Miután az uralkodó legfelsőbb tanácsadó testületeként a kormányiszékek tevékenységét koordináló és a legfontosabb államügyeket véleményező Államtanács tagjai a Kováts-üggyel kapcsolatosan nem jutottak egyetértésre, sőt teljesen eltérő és kitérő nézeteket vetettek papírra, Mária Terézia ismét korainak és elhamarkodottnak vélte volna személyes döntését. Miután elsődlegesen jogelméleti kérdésnek látta az ügy lényegét, az uralkodó akaratából Kaunitz kancellár indítványának megfelelően újabb véleménynyilvánítás céljából a Kováts Mihályra vonatkozó vizsgálati anyag a Legfelsőbb Igazságügyi Hatóság elé került.

Ez a fórum 1762. május 15-én tárgyalta meg a beérkezett korábbi állásfoglalásokat, és rövid úton a következő határozatot hozta:

³⁸ Az eredeti szöveg ilyen szívevonalatlan itt és a következőkben is.

³⁹ Ezt az intézményt a bécsi kormányiszékek 1749-es reformjakor hozták létre, amikor az addigi külön udvari kancelláriákat megszüntették és valamennyi örökös tartomány és ország egészére kiterjedő hatállyal felállították „a kamarai és a közigyűek igazgatóságát”, vagyis a központi politikai és pénzügyi irányító szövet, ugyanakkor pedig az igazságügy központi igazgatásáról ennek az új testületnek a megszervezésével gondoskodtak. Bár az 1761-es újabb közigazgatási reform során „a kamarai és közigyűek igazgatóságát” feloszlatták, helyette létrehozták a cseh-osztrák udvari kancelláriát, az Udvari Kamarát és más szerveket, a Legfelsőbb Igazságügyi Hatóságot továbbra is fenntartották.

„Kovátsot szabadon kell engedni és lefoglalt vagyonát ki kell szolgáltatni, mindazonáltal értésére kell adni, hogy nevezze meg jövődő tartózkodási helyét. Ezt követően azután, ha a Kováts által megnevezett helységgel kapcsolatban nincs aggálya, intézkedjék az Udvari Haditanács, hogy ennek az embernek a tetteit és esetleges levelezését is állandóan figyeltessék a helység katonai parancsnokával vagy polgári előjárójával, mert miként a többi hozzá hasonló tiszt, aki ellenséges hatalomtól szökött el, bizalomra a legkevésbé sem érdeemes.”⁴⁰

A Legfelsőbb Igazságügyi Hatóság határozott állásfoglalása megkerült minden elméletieskedést. Csupán az adott konkrét esetről szolt a beérkezett iratok alapján, és minden köntörfalazás nélkül a kor által elfogadott nézetből indult ki: az ellenséges hadiszolgálat nem büntetendő cselekmény.

Ez a határozat az uralkodó akaratából végső döntés előtt még egyszer visszakerült véleményezésre az Államtanács tagjaihoz.

Elsőként ismét az eredeti referátumot elkészítő báró Stupan udvari és államtanácsos vetette papírra véleményét. Ez a következő:

A Legfelsőbb Igazságügyi Hatóságnak ez az állásfoglalása a főkérdésben teljesen hasonló ahhoz, amelyet legalázatosabban még ez év február 19-i keltezésel megemlítettem, és amelyre ezennel csupán hivatkozom. Egyébként az iránt nincs megfontolásom, hogy ezt a Kovátsot, akit én mindenkor teljesen ártatlannak és önkéntes visszajövetele miatt inkább szolgálaton kívülinek tekintettem, azonnal szabadlábra helyezték és szülőföldjére vagy más, gyanú nélküli helyre jó felügyelettel és vagyonának kiszolgáltatásával elbocsássák. Stupan s. k.”

Az Államtanács köriratán ezután gróf Blümegeennek, Morvaország kormányzójának véleménynyilvánítása következett:

„Amire a Legfelsőbb Igazságügyi Hatóság figyelmeztet, azt már a 377. szám alatti véleményemben megemlítettem. Ezért az ezirányú véleménnyel teljesen egyetértek. Gr. Blümegeen s. k.”

Az Államtanács többi magas méltóságú tagja is eltekintett a Kováts-üggyel kapcsolatos állásfoglalásának megisméltésétől vagy nézetváltoztatásának indoklásától. A kérdést eldöntöttnek tekintették, és ez alkalommal valamennyien rövid úton csak így nyilatkoztak, ahogyan következik:

„Egyetértek. Gróf Haugwitz.

Egyetértek. Kaunitz s. k.

Egyetértek. József s. k.”

A különvéleményét fenntartó báró Borié udvari és államtanácsos ezúttal nem véleményezte a hozzá is visszakerült, a Kováts-kérdéssel kapcsolatos államtanács köriratot. Eddig még ismeretlen ok miatt az Államtanács további két tagja egyik alkalommal sem nyilatkozott ebben a kérdésben; gróf Rudolf von Choteknek, az Udvari Bankbizottság elnökének és báró Anton von König

⁴⁰ A döntés mögött meghúzódó érvelések, megfontolások sajnálatos módon nem ismeretesek. Eddig csak a beérkezett iratok megvitatása alapján levont következtetésekből fakadó fenti döntést került elő.

udvari és államtanácsosnak a véleménye a Kováts-ügyben így nem ismeretes. Másodszor egyébként az előzőnél jóval rövidebb idő elegendő volt az Államtanács tagjainak a véleményformálásra.

A legfelsőbb tanácsadó testület tagjainak állásfoglalása alapján 1762. június 10-én megszületett Mária Terézia végső döntése is:

„A többség indítványa szerint úgy döntöttem, hogy Kováts fogságából szabadon engedendő, lefoglalt vagyona neki visszaadandó, egyúttal azonban elrendelendő, hogy jövendő tartózkodási helyéül egy gyanú nélküli helységet nevezzen meg.”

Ezzel Kováts Mihály sorsa eldőlt. Az Államtanács másnap értesítette az Udvari Haditanácsot az uralkodói határozatról, és szó szerint továbbította a Legfelsőbb Igazságügyi Hatóság határozatát. Ugyanakkor az ügyiraton szereplő hivatalos feljegyzés szerint Mária Terézia közvetlenül Kováts Mihályt értesítette:

„Öfelsége június 11-i saját kezű levélkével legkegyelmesebben az Udvari Haditanácson keresztül legmagasabb pártfogását ígérte meg, és egyúttal kegyeskedett kinyilvánítani, hogy a kiállt hosszú fogság miatt nagyon megindult.”

Ez a kézzel fogható kegy nyújtott azután lehetőséget Kováts Mihálynak, hogy szabadulását követően a Habsburg-hadseregben való alkalmazását kérje. Ezt az Udvari Haditanács 1762. október 6-i döntésével rövid úton elutasította. Hősünk erre sietve Bécsbe utazott, e levélke bemutatásával magánkihallgatást eszközölt ki Mária Teréziánál, aki szóban ismét kegyéről biztosította. Erre felségkérelmet nyújtott be, amelyben katonai akadémiai tanári alkalmazását vagy kegydíjban való részesítését kérte. Az Udvari Haditanácsnál 1763. január 21-én benyújtott folyamodványa alapján rendkívül gyorsan, január 31-i leiratával megítélte az uralkodó a szolgálatonkívüli főstrázsamesteri (örnagyi) rangot és a rendelkezések szerinti évi 500 forint kegydíjat. Tette ezt annak dacára, hogy az Udvari Haditanács felterjesztése azt tartalmazta, hogy *„a főstrázsamesteri rang megadásához vagy esetleges katonai akadémiai alkalmazásához javaslatát nem adhatja”*, sőt a kegydíjra sem tett indítványt, csupán előre alávetette magát az uralkodói döntésnek: *„Ha azonban Ő Császári-Királyi Felsége legkegyelmesebb érziületével a kérelmező Kovátsnak valamelyik alaphól legkegyelmesebben évi kegydíjat juttatni szándékozna, (...) e legmagasabb döntésnek a legalázatosabb hely szükségszerűen csupán magát legalázatosabban alávetni kényszerül.”*⁴¹

Ez a levél és a döntés ténye nem azonnal jutott el Kováts Mihályhoz. Az Udvari Haditanács részéről csak június 21-én szólították fel, hogy szabadon engedése utáni esetleges tartózkodási helyéről nyilatkozzék. Hősünk azt közölte, hogy *„Szinyei alispán lányának feleségül vétele esetén Szinyén, egyébként pedig barátjánál Almásy Jánosnál Gyöngyösön kíván lakni”*. Rendkívül érdekes kérdés, honnan ismerte Kováts Mihály e két tekintélyes nemes családot oly bensőségesen, ahogyan velük kapcsolatosan nyilatkozott. A teljesség igénye nélkül utalunk arra, hogy Almásy Ignác Józseffel (1723—1804) a későbbi neves altábornaggyal együtt szolgált 1745/46-ban a jász-kun szabad huszárezredben. Ismerte ennek fivérét, Almásy Mihályt (1718—1786), aki 1736-tól francia szolgálatban állt, hősünk francia hadseregbéli katonáskodása idején az Esterházy-huszárezred kapitánya volt. Így ismerhette a harmadik fivért, Almásy Jánost

⁴¹ Kriegsarchiv, Wien, Hofkriegsrat, Justizexpeditionen Bd. 752, Fol. 421. skk.

(1728—1761) is, azt viszont nem tudhatta, hogy röviddel korábban elhunyt. Ugyancsak franciaországi szolgálatából ismerte Szinyei Merse Zsigmond (?—1788) Sáros vármegyei alispán másodszülött fiát, Szinyei Merse Tamást (?—1783), aki Kovátschal egy időben kornétásként a Bercsényi-huszárezredben szolgált. E család tagjaival találkozhatott rövid lengyelországi tartózkodása idején, bár erre vonatkozó források még nem kerültek elő. Politikai természetű kapcsolatba is kerülhettek, mert mindkét nemes család a függetlenségre törekvő lengyel nemesi csoportosulás szimpatizánsai, sőt támogatói közé tartozott. A nála tizenkilenc évvel fiatalabb Szinyei Merse Franciskával is politikai házasságot kötött Kováts Mihály, ahogyan a későbbi forrásokból következtethetünk.⁴² Nyilatkozata alapján az Udvari Haditanács mindenestre másnap, mivel a két helység ellen nem merült fel különösebb megfontolás, végre meghozta az előírt döntést:

„Öfelsége jelen hó 10-i határozatának legalázatosabb követéseként még a mai nap utasított az itteni Főhadparancsnokság, amely szerint Kováts bebörtönzött szabadcsapatvezért bocsássák szabadon.”

A szabadon engedés pontos napja mindmáig nem ismeretes. Az Udvari Haditanács 1762. július 9-én kelt leirattal értesítette a Magyarországi Főhadparancsnokságot a szabadon engedés tényéről és ebből fakadóan a megfigyelési megbízatásról, míg az Alsó-Ausztriai Főhadparancsnokságon július 12-én kelt hősünk elismervénye, miszerint kiszolgáltatták neki az elfogásakor tőle elkobzott és eladott vagyontárgyai, valamint aranyai ellenértékét, azaz 6450 forintot, miután már előzőleg levonták abból fogságban tartása költségét.⁴³

Ezzel Kováts Mihály, az egykori porosz szabadcsapatvezér elhagyhatta az Alsó-Ausztriai Főhadparancsnokság fogdáját, közel tizennégy havi vizsgálati fogsága után, peres eljárás nélkül, ismét szabad ember lett.

Személyes sorsán kívül eldőlt az élet által felvetett elvi kérdés is, amely oly elevenen foglalkoztatta a bécsi kormányköröket. Napi politikai megfontolások alapján az ez ügyben nyilatkozott személyiségek többsége kitartott az addigi gyakorlat mellett, az ellenséges hadiszolgálatot önmagában nem minősítette eleve büntetendő cselekménynek.

Ugyanakkor az idegen seregben szolgálók nem választhatták meg feladataikat, parancs szerint uralkodójuk hadai ellen is harcolniuk kellett. Mivel az már nem saját akaratukból történt, a felelős politikai tényezők eltekintettek ennek felségsértéssé minősítésétől.

Az ellenkező elvi döntés valóban beláthatatlan következményekkel járhatott volna. Miként Európa szinte minden hatalma arra törekedett, hogy hadserege számára a könnyűlovasság térnyerése következtében minél több magyar huszárt nyerjen meg, a Habsburg-birodalom hadvezetése is azon fáradozott, hogy állandó hadseregében minél több jól képzett külföldi zsoldost alkalmazzon. Így a gyalogsági kiképzésben kimagasló eredményeket elért porosz tisztek is mindenkor szívesen látottak voltak az osztrák kötelékekben. Amennyiben pusztán az ellenséges hadiszolgálatot magát főbenjáró bűnnek, vagyis fő- és jószágvesztéssel járó cselekedetnek nyilvánították volna Bécsben, különösen

⁴² Uo.

⁴³ Uo.

pedig ha ezt önként visszatérőnek minősülő alattvalóval szemben érvényesítették volna, akkor ez nyilvánvalóan hasonló porosz lépést váltott volna ki. Ez pedig érzékeny veszteségeket okozhatott volna a Porosz Királysággal Szilézia birtoklásáért folytatott harmadik koalíciós háborúban a Habsburg-birodalom hadseregének. Bizonyára maga után vonta volna ugyanis az idegenek, főleg a porosz tisztek Habsburg-szolgálatvállalásának elmaradását, vagy legalábbis jelentős csökkenését. Ugyanakkor eleve lehetetlenné tette volna az idegenbe távozott és ott szolgálatot vállalt alattvalók visszacsalogatását és saját hadsereg-béli alkalmazását. Mindkét következmény a hadihelyzet adott időszakában erősen megfontolandó volt.

Ezek voltak azok a körülmények, amelyek miatt minden elvi ellenszenv dacára, gyakorlati politikai érdekből, a legcsekélyebb büntetés kiszabása nélkül, sőt a tényleges peres eljárást mellőzve, Bécsben szabadlábba kerülhetett a porosz szolgálatból visszatérőnek minősült Kováts Mihály kapitány, a kor neves szabadcsapatvezére. Azt is hozzá kell még ehhez tennünk, hogy a vizsgálati eljárás során következetesen elhallgatott francia és lengyel kapcsolatai, ennek érdekében tett megtévesztő kijelentései, amelyekhez mindvégig tévesztés nélkül ragaszkodott, jelentősen hozzájárultak ehhez a döntéshez. Ennek következtében ugyanakkor korábbi igazi életpályája a kortársak előtt mindvégig homályban maradt.